

içten takbih ettiği rejimin başında bulunanlarca, faraza harp finansmanına ait meselelerin istişaresi için, davet edildiği vakit, sadece bu belli teknik meselelere karşı değil, aynı zamanda bu meselelerin hallinin hizmet edeceği faşist veya komünist politikaya karşı dahi şüpheye mahal bırakmayan bir surette cephe almağa mânen *mecebur*dur. Ancak böyle bir durumun trajik bir veçhesi vardır ki, o da, diktatör sisteminde verilecek bu kabil bir «kıymet hükmü» dolayısıyla iktisatçı muhakkak, ya bir toplama kampına sevkedilecek veya idam edilecektir; böyle bir akıbeti ise, pek az iktisatçılar önceden hesaba katarak kabul etmeğe hazır olacaklardır.

Mülâhazalarımıza son verirken, *Jöhr*'ün küçük ve fakat pek enteresan ve kıymetli eserini, iktisat teorisıyla politikası arasındaki münasebetlerle ilgili olan bütün okuyuculara hararetle tavsiye ederiz.

Ord. Prof. Dr. F. Neumark

Fadıl H. Sur: Maliye Dersleri, Cilt II. — Ankara (T. C. Ziraat Bankası Matbaası) 1946. — Fiyatı 6.— TL. — 242 sahife.

«Maliye Dersleri» adlı güzel eserinin birinci cildinde [1] âmme masraflarıyla umumî vergi teorisini tetkik ettikten sonra, Prof. *Sur* yeni kitabını, harçlar, şerefiyeler ve âmme teşebbüsü varidatı gibi vergi mahiyetinde olmıyan âdi Devlet varidatıyla bütçe meselelerinin incelenmesine hasretmiştir.

Harçlarla şerefiyelere ancak 12 sayfa gibi pek mahdut bir yer tahsis edilmiş olmasına karşılık (s. 3 ve m.), «*Devletin mülk ve teşebbüs gelirleri*» (s. 17 ve m.) çok daha geniş bir çerçeve içinde tetkik edilmektedir. Gerçekten, takriben 80 sahifeyi kaplıyan bu «ayrım»ın vüsati, eserin birinci cildinde tekmlil vergi problemlerine tahsis edilen kısmınkine hemen hemen müsavi olmaktadır. Bu tarzdaki bir bölme neticesinde bir nevi nisbetsizliğin husule gelip gelmediği, düşünülmeğe değer bir meseledir.

Bundan sarfınazar, müellifin *harçların mahiyetine* müteallik fikirlerine karşı bazı itirazlar ileri sürülebilir. Prof. *Sur*'a göre, harçlar şu esaslara dayanmaktadır: Muayyen bazı âmme hizmetlerinden «bilhassa faydalanan ve bunlardan *ölçülebilir bir istifade* elde eden fertlerin, bu hiz-

[1] Bu cildin tahlil için «İktisat Fakültesi Mecmuası», cilt VI, 1944 - 1945, s. 177 ve m. bak.

metlerin giderine *istifadeleri nisbetinde* katılmaları uygun görülebilir» (s. 4). Kezalik, harç tutarının, bahis mevzuu âmme hizmetlerinin maliyet fiyatını prensip itibarile aşmamasının gerektiği ve aştığı takdirde, bir vergi teşkil ettiği iddia edilmektedir (s. 8). Nihayet, harçları fiyatlardan ayıran husus, fiyatla satılan eşya ve hizmetler bakımından — harçlara tâbi âmme hizmetlerinin aksine olarak — alma mecburiyetinin bulunmamasında görülmektedir (s. 6).

Gerçi birçok diğer maliyeciler tarafından da kabul edilen bu telâkiler, bizce, harçların hakikî mahiyetine uygun değildir. İlkin, tatbiki ehemmiyeti haiz olan bazı haller müstesna, —hiç değilse zamanımızda— harçların tesbitinde ne «fayda» ve ne de «masraf prensibi» nin tatbik edildiğini belirtelim. Esasen, meselâ bir hakaret davasının açılması veya bir diplomannın tasdik ettirilmesinin hak sahibine sağladığı «fayda» veya «menfaat» para birimleriyle kesin olarak ifade edilemeyeceği gibi, sözü geçen idarî tasarruflara hamledilebilecek masraflar (yani her tasarrufun «maliyet değeri») da takribî surette bile hesaplanamaz. Hakikati halde, harçların tesbitinde, bir taraftan *hazineci noktâi nazar*, diğer taraftan da bahis mevzuu âmme hizmetlerinden faydalanan himselerin *ödeme kabiliyeti* gözönünde tutulmaktadır. Ancak şunu ilâve etmek lâzım gelir ki, bu hususta nazarı itibara alınan, ekseriya, harçlara tâbi hizmetlerden en ziyade istifade edeceği tasavvur edilen zümrelere mensup fertlerin *fiktif - ortalama* ödeme kabiliyetidir; halbuki münferit *ferdî* kabiliyeti yalnız istisnâ bazı hallerde gözönünde tutulur. Âmme hizmetinin ferde sağlayabileceği menfaat, harçların tarifesiyle belli bir münasebet halinde bulunmadığı için (olsa olsa menfaat, sözü geçen miktarın tesbitinde tâli bir kıstas olarak nazarı itibara alınır), harç —çok yayılmış olmakla beraber doğru olmıyan bir düşüncenin aksine — *karşılık esasına istinat etmiyen* bir resimdir, yani harçta «hususî bir karşılık» bile bahis mevzuu değildir. Tanınmış Maliye Profesörü *Amonn* [2] un son zamanlarda haklı olarak belirttiği üzere, harçlar, geçici muayyen âmme hizmetlerinden belli fertlerin istifadeleri *münasebetiyle* istenilip ödenir, fakat bu hizmetler için ödenen meblâğlar değildir. Binaenaleyh, her ikisinin müsterek vasfı karşılıksız bir ödeme olmaktan ibaret olan vergilerle harçlar arasındaki fark, *mükellefiyet doğurucu vakıaların hususiyetlerine* irca edilmek icap eder. Fiyatla harç arasındaki münasebete gelince, bu hususta gerçi her şeyden önce, fiyatın bir mübadele mukabili teşekkül etmesine karşılık, harçta hiçbir mukabil edanın mevzuubahs olmadığını ha-

[2] A. *Amonn*: Grundsätze der Finanzwissenschaft, cilt I, Bern 1947, s. 162 ve m.

tırlatmak icabeder; fakat bu keyfiyetin *harca tâbi hizmetlerin arzettiği hususiyetlerin ancak bir neticesi* olduğunu gözönünde bulundurmak lâzımdır. *Sur*'un yaptığı gibi, bu hususiyeti daha ziyade, sözü geçen hizmetlerden istifadenin mecburî oluşunda aramak, bizce, pek te uygun olmasa gerektir; hakikati halde, meselâ ekmek gibi hayatî ihtiyaçların tatminine yarayan gıda maddelerinin alımı, faraza bir pasaport verilmesine dair isteğe nazaran daha kuvvetli filî bir cebir altında yapılmaktadır. Bu hususta bizce en önemli nokta —ki bu noktaya *Sur* da (s. 7) kısaca işaret etmektedir—, harca tâbi hizmetlerin «*piyasaya arz edilmemesi*», yani âmme menfaatıyla ilgili olup iktisadî olmıyan bir karakter taşımasıdır.

Devletin mülk ve teşebbüs varidatına geniş bir yer ayrılmış olduğuna daha evvel işaret etmiştik. Tarihi ve nazari meselelerin muhtasar incelenmesine karşılık, bilhassa, bugün Türkiye'de bulunan âmme teşebbüslerinin durumu şayanı takdir ciddî ve etraflı bir tetkike tâbi tutulmaktadır. Bu hususta ilkin, Devletin tarım mülkleriyle tarım teşebbüslerinden sağlanan gelirler, sonra da Devlet madenciliği, fabrikaları, nakliyeciliği, ticaret ve bankacılığının malî ehemmiyeti belirtilmeğe çalışılmaktadır. Her «kesim» de Devletin bahis mevzuu ekonomi sahasındaki müdahalesi leh ve aleyhine ileri sürülebilecek deliller açık ve objektif bir tarzda zikredildikten sonra, Türk Devlet teşebbüslerinin bugünkü vaziyeti, kanunî ve istatistikî verilere dayanılarak incelenmektedir. Devlet fabrikalarına mütedair izahat oldukça kısa olduğu halde (üç buçuk sahife), demiryollarıyla P.T.T. ve Merkez Bankasının tetkikinde, bizce Maliye ilmi bakımından olsa olsa tâli bir ehemmiyeti haiz olan bir takım meseleler dahi oldukça geniş bir şekilde bahis mevzuu olmaktadır.

Bütçe meselelerinin tetkikine tahsis edilmiş «ayırım», kitabın takriben üçte ikisini teşkil etmektedir (s. 97 ve m.). Teorik izahlarını «klâsik» bütçe telâkki ve nazariyelerine inhisar ettiren [3] müellif, ampirik bakımdan, yabancı memleketlerdeki tatbikata ancak arasıra temas ederek Türk bütçe problemlerini etraflı bir surette tetkik etmektedirler. Prof. *Sur* ananevî tasnife sadık kalmakta yani araştırmalarını «bütçenin hazırlanması» (s. 102 ve m.), «bütçenin görüşülmesi ve onanması» (s. 159 ve m.), «bütçenin uygulanması» (s. 184 ve m.) ve «bütçenin denetlenmesi» (s. 225 ve m.) diye dört bölüme ayırmaktadır.

Malûm *bütçe prensipleri* («ilkeler») nin hepsi kısaca zikredilmekle beraber (s. 110 ve m.), bunlardan ancak umumîlik prensibiyle birlik

[3] *Koynes*'in teorisine dayanan yeni bütçe telâkki ve nazariyeleri, eserin üçüncü cildinde incelenecektir (s. 97 ye bak.).

presibinin sistematik bir tarzda incelenmesinin sebebini doğrusu iyi anlayamadık. Kezalik, bu münasebetle şuna da işaret edelim ki, Prof. *Sur*'a göre, *umumîlik kaidelerinin* iki neticesi vardır, yani bir kere «gelirlerle giderler arasında takas yapılarak aradaki fark bütçeye geçirilemez, ikinci olarak, bir gelir kaynağı belli bir işe tahsis edilemez» (s. 112-113). Bizce, umumîlik presibi bakımından gerçi gayri safi usul en mühim şart teşkil eder, fakat gayri safi usule göre tanzim edilmiş bir bütçe dahi, bir takım varidatla masrafları derpiş etmemesi dolayısıyla umumîlik kaidesine mugayir bir şekil arzedebilir. *Ademi tahsis prensipine* gelince bunun umumîlik prensibiyle karıştırılmamasına dikkat edilmek icap eder. Gerçekten, meselâ muayyen bir verginin hasılatının muayyen bir masrafa tahsis edilmiş olması keyfiyeti, *esas itibariyle*, bahis mevzuu varidatla masrafların bütçeye ithal edilip edilmediği ve edildiği takdirde, bütçede ne şekilde gösterildiği hususlarından tamamen müstakil bir mesele teşkil eder. Diğer bir deyişle: *Jèze*'in de ileri sürdüğü veçhile[4], ademi tahsis prensibi, bazı bakımlardan umumîlik ve birlik kaideleriyle ilgili bulunmakla beraber, haddi zatında «*müstakil bir prensip*» addedilmelidir.

Bundan sarfınazar müellif, yerli ve yabancı literatürle kanunî esaslar ve Türkiyedeki tatbikata dair ciddî ve geniş bilgilere istinaden, bütçe ile ilgili bütün meseleleri mükemmel ve gayet açık bir tarzda incelemektedir. Çeşitli hal tarzlarının fayda ve mahzurları itinalı ve objektif bir şekilde birbirleriyle karşılaştırılarak muhakeme edilmektedir. Mamafih bazı meseleler bakımından müellifin, tatbikatta görülen hatalar ve suiistimaller karşısında sarıh ve esaslı bir tenkitte bulunması, yani bir taraftan sözü geçen suiistimallerin tehlikeli neticelerini belirtmesi, diğer taraftan bu hususta reform teklifleri yapması şayanı arzu olurdu. Bu mülâhazalarımız, meselâ son yıllarda bütçe tahminleri sahasında Türkiyede müşahede edilen isabetsizliklere ve fakat bilhassa, bütçeye ilâve edilen ek ve olağanüstü ödenekler, aktarmalar v.s. hususunda memleketimizde yayılmağa başlamış olan fena geleneklere karşı müellifin aldığı vaziyet hakkında varittir; esasen maddî tahsis prensibiyle [5] ilgili meselelerin biraz daha etraflı bir tetkiki temenniye değer bulmuş olduğumuzu bu münasebetle kaydedelim.

Fakat, nihayet geniş ölçüde şahsî takdire bağlı olan bu kabil iti-

[4] Bak. *Jèze*: Théorie générale du budget, Paris 1922, s. 82, not 1.

(*Jèze - Neumark*: Allgemeine Theorie des Budgets, Tübingen 1927, s. 103 not 1).

[5] Bu prensip hakkında bak. *Neumark*: Der Reichshaushaltplan, Jena 1924, s. 299 ve m., ve *Neumark*: Maliye İlimine Dair Tetkikler, İstanbul 1947, s. 210 ve m.

razlardan sarfınazar, hülâsaten, Prof. *Sur*'un «Maliye Dersleri» adlı eserinin ikinci cildinin dahi, birinci ciltte görülen mükemmel vasıfları haiz olduğunu söylemek icap eder. Meseleler, olağanüstü pedagojik bir istidada sahip olduğu bilinen müellif tarafından açık, sistemli ve ciddi bir tarzda vaz edilip tetkik edilmiş ve hususile memleketimizin tatbikatı başka eserlerde bulunmayan şumullü ve tam bir surette izah edilmiştir. Bu itibarla, Prof. *Sur*'un pek yakında, üçüncü cildini neşr ile kıymetli eserini tamamlamasını candan dileriz.

Ord. Prof. Dr. F. Neumark

A. Hansen: İktisadî siyaset ve Tam İstihdam, (Economic Policy and Full Employment). — New-York (Mc Graw-Hill) 1946. — Fiyatı: \$ 4.

Son harbin nihayetindenberi Amerikanın görülmemiş bir refah ve aşağı yukarı «tam istihdam» (harpten sulhe girişin istilzam ettiği muvakkat işsizlikten sarfınazar) devresi geçirdiği nazarı itibara alınınca, tam istihdam ve bunu meydana getirip az çok istikrarla muhafaza edecek iktisadî siyaset hakkında bir kitabın yazılmış olması haddi zatında şayanı dikkat bir hâdisedir. Depresyonun çok uzak olmadığına dair 1946 da ileri sürülen bazı kötümser görüşlere rağmen, bu husustaki kehanetlerden hiç biri gerçekleşmemiştir. Bugün ise, yakın âtide bir depresyonun vukuunu kimse beklememektedir. Fakat uzağı gören bazı Amerikan iktisatçılarına göre (Prof. *Hansen* de bunların en kuvvetlilerindedir) , bu aşırı iyimserlik hiç bir zaman muhtemel bir depresyonla mücadele etmek vazifesine hazırlanmayı ve bu mücadelenin gerçekleştirilmesi hususundaki imkânların tetkik edilmesini unutturmamalıdır. İşte tenkidini yaptığımız kitabın bu esas gaye ile yazıldığı ve her sahifesinde, her ne bahasına olursa olsun hazırlıklı olmanın lüzumunu sezdirenen bir intiba bıraktığı söylenebilir.

Prof. *Hansen*, *Keynes* teorisini kabul eden bir iktisatçı olduğuna göre, tekliflerinin bu nazariyenin çerçevesi içine girmesi tabiidir. Teorik sahada bir yenilik arz etmemekle beraber, kitap «tam istihdam» lehine ileri sürülen muhtelif iktisadî ve malî tedbirlerin uzun bir münakaşasını ve bu maksadı temin için muvazeneli bir iktisadî ve malî programı ihtiva etmek bakımından çok faydalıdır.

Kitabın başlangıcı, «tam istihdam» nazariyesinin istilzam ettiği bazı esas mefhumların izahına tahsis edilmiştir. Millî gelir üzerinde durulmakta ve millî bütçe ile Devlet bütçesi arasındaki münasebetler tetkik edil-